

III. PRIKAZI I RECENZIJE

D U H O V N I P O R T R E T **ANTONIO MICHELAZZI, «SCULPTOR FLUMINENSIS»** **HOMAGE POVODOM 300. OBLJETNICE ROĐENJA**

«Sve na veću slavu Božju»

Ljudi čine grad. Svojom posebnošću, životom i djelovanjem građani izgrađuju njegovu materijalnu i duhovnu stvarnost, daju gradu ono što ga čini značajnim, važnim, poznatim, daju mu dušu i srce. Grade ambijent po kojem taj grad postaje prepoznatljiv, stvaraju duhovno ozračje, njegov identitet. Taj je proces karakteristika i naše europske, kršćanske civilizacije. Na istočnoj obali sjevernoga Jadrana u XVIII. stoljeću nastavljaju se procesi započeti velikim duhovnim i političkim previranjima prethodnih stoljeća (osmanlijska osvajanja, humanizam i renesansa, protestantizam) i nastojanja Katoličke crkve i europskih katoličkih vladara (katolička obnova) da održe i stvore duhovno i političko jedinstvo toga područja. Gradovi Rijeka i Trst značajna su trgovačka i pomorska uporišta, habsburški izlaz na Mediteran izravno povezan s njihovim nasljednim zemljama (Kranjska, Štajerska, Koruška). Značajno poslanje u tim procesima katoličke obnove imaju škole i odgojni zavodi u rukama redovničkih zajednica, posebno Družbe Isusove. Isusovci, ti visoko obrazovani Europljani, pripadnici talijanskoga, njemačko-austrijskoga, bolje rečeno sveeuropskoga kulturnoga kruga, donose u ove krajeve suvremena svjetska strujanja, duhovno ozračje koje je svoj najbolji izraz dobilo u likovnoj umjetnosti, glazbi, graditeljstvu i književnosti, a sve pod geslom: «Omnia ad maiorem Dei gloriam». Bio je to proces globalizacije zasnovane na kršćanskome humanizmu i kulturi. Došavši u Rijeku u listopadu 1626. godine na poziv gradskoga vijeća, Družba Isusova tu 1627. godine osniva kolegij, gimnaziju, 1633. godine i sveučilišni studij, nastavlja njegovati i razvijati autohtone pučke pobožnosti (čudotvorno riječko raspelo), osniva bratovštine

(Sodalitas italica Beatae Virginis Dolorosae = Bratovština Žalosne Gospe, Braščina Svetoga Križa) i gradi velebnu crkvu svetoga Vida s raskošnim oltarima. Riječki isusovački kolegij, iako je bio na svoj način izrazito suprostavljen glagoljaškoj većini grada Rijeke i okolnih biskupija koje su čvrsto obdržavale glagoljašku tradiciju (Senj - Modruš, Krk, Pićan), ipak je znatno utjecao na te krajeve i svećenstvo, posebno na njihove biskupe. Glagoljaši su s vremenom, školujući se na isusovačkim učilištima u Rijeci i po Austriji, postajali sve više globalizirani Europljani, ne odustajući u tradicijskoj tvrdoglavosti od svoje posebnosti, staroslavenskog jezika u bogoslužju, uz istovremeno uvođenje govornog, hrvatskog jezika (šćavet). A isusovci su prestali biti stranci i počeli su se sve više oslanjati na autohtonu duhovnu baštinu, s pukom se sporazumijevati na njegovom govornome jeziku. Riječanin isusovac Nikola Hermon 1693. godine priređuje i tiska u Ljubljani latinicom na riječkoj čakavštini molitvenik „Brašno duhovno“ koji je bio, kao što mu to i naziv govori, „duhovna hrana“ riječkoj pučkoj Braščini Svetoga Križa. I danas kada se čitaju transkribirani tekstovi te knjižice, osjeća se živa, duhovno bogata pobožnost toga puka koja nama kršćanima danas svakako nedostaje.

Gradeći crkvu svoga kolegija, danas je to riječka prvostolnica, isusovci su, zahvaljujući i povoljnijoj ekonomsko-političkoj situaciji u habsburškim zemljama, posebno u Rijeci nakon što je 1719. godine car i kralj Karlo VI. Rijeku proglasio slobodnom lukom i učinio je europskim kozmopolitskim gradom, potakli u njoj veliku graditeljsku djelatnost: obnovu „Vele crkve“, augustinske crkve svetoga Jeronima, crkve benediktinki, franjevačke crkve Majke Božje Trsatske, ali i senjske i pićanske stolnice i drugih crkava na austrijskome (Bribir, Pazin, Pićan, Gračišće) i mletačkome području (Krk, Rab). Taj velik i zahtjevan posao privukao je u Rijeku brojne graditelje, obrtnike, umjetnike iz obližnjih habsburških (Gorice i Kranjske) i mletačkih zemalja (Furlanija-Veneto, Padova). Naručitelji su njihovih usluga ne samo riječki isusovci i gradsko svećenstvo, na čelu s riječkim arhidakonom i patricijem Nikolom Tudorovićem, bratovštine (Bratovština Gospe Žalosne, Bratovština bijelih) i cehovi (Škola

krojača) nego i biskupi senjsko-modruški (Ivan Anton de Benzoni, Juraj Wolfgang Čolić), pićanski (Juraj Franjo Ksaver de Marotti), patriciji riječki (Marotti, Benzoni, Gaus, Orlando, Marensi, Stembergar, Tudorović, Rusić) i senjski (Vudragović, Rupčić), riječki (Summacampagna, Sumreker, Minolli, Tremanini, Pilepić, Gladić) i senjski građani (Vahtar, Marchioli), ali i zborni kaptoli (Bribir), župe (Pazin, Gračišće) i samostani (Trsat).

Strani majstori – riječki graditelji

Tako u Rijeci još od kraja XVII. stoljeća rade kipari i oltaristi: venecijanac grčkoga podrijetla Leonardo Pacassi i njegov zet Pasquale Lazzarini iz Gorice, kipar Jacopo Contiero iz Padove, udomaćen u Udinama, koji je neko vrijeme radio s Angelom Pozzom i Francescom Robbom u klesarskoj radionici Luke Misleja u Ljubljani, čiji su utjecaji dolazili i do Rijeke. Tu su djelovali i graditelji Francesco Olivieri, Bernardin i sin mu Zuane Martinuzzi, pa zatim kipar i oltarist Antonio Michelazzi iz Gradisce di Isonzo. Gradiška na Soči gradić je na području gdje se isprepliću utjecaji Venecije, furlanskih umjetničkih središta i Gorice s jakim alpskim „štihom“. To je plodno tlo stare Akvileje koja je duhovno utjecala više od tisućljeća i pol na istočnu jadransku obalu (Patrijaršija: Majka svih crkava na istočnoj obali Jadrana), a na sjeverozapadu te obale, u Istri, akvilejski su patrijarsi skoro tisućljeće bili feudalni gospodari. Duhovna i feudalna vlast patrijarha sačuvala je i prenijela mnogo toga iz antike, ranokršćanskoga i ranosrednjovjekovnog razdoblja, pa možda posredovala i u nastanku i širenju glagoljice, a time dala i poticaj da se u tim prostorima sačuvaju vlastite posebnosti. To je područje kojim su često prolazili mnogi narodi u pohodu na Ravenu, Rim, u bogatu Padsku nizinu. Stari latinizirani Paleoveneti, Kelti miješaju se s divljim Hunima i ratobornim Gotima, Avarima, mnogobrojnim Langobardima i malobrojnim Ugrima, a miran život nastavljaju s brojnim i miroljubivim Slavenima. To je Furlanija koja je, nakon što se tijekom vremena istrošila vlast akvilejskih patrijarha, već na početku XVI. stoljeća podijeljena između Venecije i Habsburgovaca upravo negdje

oko rijeke Soče. Gradišku na Soči, naselje slavenskoga imena, početkom XII. stoljeća osnovalo je sedam slavenskih i latinskih obitelji. Krajem XV. stoljeća Venecija pretvara Gradišku u jaku utvrdu za obranu od Turaka, prema projektima slavnoga Leonarda da Vinci. Od 1511. godine u vlasti je Habsburgovaca. Stoljeće kasnije Venecija bezuspješno ratuje s Habsburgovcima da bi vratila to strateški važno mjesto, a neposredan su povod za to i senjski uskoci, koji za račun Habsburgovaca i za svoj račun često dolaze i u Furlaniju (Rat za Gradišku, 1615.- 1617.). Tu je od oca Valentina i majke Catharine 1. studenoga 1707. godine rođen Antonio Michelaz (Mikelac), kasnije u dokumentima nazivan Michelazzi. Bilo je to vrijeme kada je Gradiška bila na vrhuncu svoga zlatnoga doba, kada je sa svojom okolicom sedamdeset godina funkcionirala kao samostalna država kneževske obitelji Eggenberg iz Štajerske.

Umjetnik isusovačke duhovnosti

Michelazzi, svjedok velike građevinske djelatnosti i umjetničke aktivnosti u Gradiški i okolici, kada su podizane brojne palače i ljetnikovci, izgrađene i umjetničkim djelima urešene mnoge crkve, dolazi u Rijeku, najvjerojatnije s Jacopom Contierom oko 1725. godine u tijeku obnove „Vele crkve“ (1717.- 1726.). Prvi se put u Rijeci Antonio Michelazzi spominje u dokumentima 8. rujna 1729. godine, kada je u knjigama vjenčanih zabilježena njegova ženidba s Lucijom iz ugledne riječke obitelji Melchiori. Uskoro im se rađa kćerka (1731.), a potom i sin Augustin (1732.) kojemu su na krštenju kumovi riječki patriciji, a krstio ga je riječki arhidakon. Tako ugledni kumovi njegova sina znak su Michelazzijeve dobro prihvaćene i vrednovane djelatnosti na obnovi Zborne crkve. Sin Augustin kasnije je u Rijeci kod isusovaca završio gimnaziju i 1750. godine stupio u Družbu Isusovu. Postao je ugledan svećenik i profesor mineralogije i botanike na isusovačkim učilištima u Gorici i Grazu, te dugogodišnji ravnatelj knjižnice knezova Appony. U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu sačuvano je nekoliko izdanja njegovih knjiga iz područja mineralogije (*Compendium regni fossilium quod*

in usum suorum auditorum elucubratus est Augustinus Michelazzi..., 1775., 1781.) i botanike (Compendium regni vegetabilis quod in usum suorum auditorum elucubratus est Augustinus Michelazzi..., 1776., 1788.), a koje su služile kao udžbenici na isusovačkim visokim učilištima, uključujući tu i Zagreb i Rijeku. Michelazzijevo prvo djelo u Rijeci najvjerojatnije je oltar Majke Božje Karmelske (danas Presvetoga Srca Isusova) u Zbornoj crkvi koji je izradio 1729. godine za Bratovštinu bijelih. Oltar izveden dobro i po ukusu riječkih isusovaca, rafiniranih poznavatelja umjetnosti, bio je razlog da isusovci 1731. godine sklope prvi ugovor s Michelazzijem za izradu propovjedaonice u crkvi svetoga Vida, a koju je trebao izvesti prema vlastitom projektu. Michelazzi je izveo ovu propovjedaonicu kao cjelovito umjetničko djelo visoke kvalitete, aristokratske profinjnosti izražaja, tople polikromije pretežno žutog, crvenog i ljubičastoga mramora, kristalne jasnoće kompozicije i sažete forme mramorne plastike. Ova propovjedaonica nije samo funkcionalni već je to i uzvišeni komad crkvenog namještaja s kojega se naviješta riječ Božja. To je svojevrsna isusovačka duhovna i kulturna legitimacija, ali i osobna Michelazzijeva ispovijed vjere. Samo umjetnik formiran u isusovačkoj duhovnosti mogao je tako nešto izraditi i tako svjedočiti svoju vjeru i predanost Bogu i odanost Crkvenom učiteljstvu. Vrijedi zastati kod tog remek-djela i uživati u harmoniji kompozicije, boja, oblika, likova kao i njezinoj posebnosti, čistoj duhovnosti.

Uslijedile su daljnje narudžbe. Godine 1733. Michelazzi, koji sada ima u Rijeci vlastitu radionicu, s isusovcima sklapa ugovor za izradu oltara svetoga Josipa u crkvi svetoga Vida. Na ovom oltaru ne baš raskošne arhitekture, pomalo smirene klasicističke note i jedinstvene kompozicije, pozornost posebno plijene reljefi na antependiju iatici oltara, koje je izveo na zavidnoj umjetničkoj razini. Svoju čistu ljubav mladoženje kojom ljubi zaručnicu prenosi u mramorni reljef Zaruke B.D. Marije naatici oltara, u kojem naglašava uzvišenost zaruka i sakramenta braka. Nježnost mladog oca koji se klanja tek rođenom djetetu, divnomu plodu ljubavi muža i žene blagoslovljene sakramentom braka, pretvara u prikaz Poklonstvo pastira djetetu Isusu. Taj antependij - reljef u bijelom mramoru odiše smirenošću

izraza, klasicističkom dostojanstvenošću, isijava nježnošću i žarom ljubavi prema Bogomajci i djetetu Isusu. Šteta, današnji Riječani nemaju mogućnosti čestitati božićne blagdane ovom svojom «riječkom» čestitkom, Michelazzijevim Poklonstvom pastira, na kojoj bi se mogli diviti toplini prizora, pobožnosti priprostih pastira, ali i poruci rođenja Božjega sina u prostoj štalici, u koju je smještena Bogomajka aristokratskih manira, naglašene tjelesnosti s malahnim, nejakim Djetetom.

Antoniju Michelazziju posebno je draga umjetnička tema svetog Antuna Padovanskoga, najvjerojatnije nebeskog zaštitnika njega i njegova sina Antona Valentina. Na antependiju istoimena oltara u riječkoj Zbornoj crkvi i na Trsatu, kao i na oltaru svetoga Josipa (i svetoga Antuna Padovanskoga) u katedrali u Senju, «Svetac svega svijeta» smješten je u više ili manje kićeni florealni vijenac, što kompoziciji visokoga reljefa daje ljupkost i draž ljubavi kojom je sv. Antun ljubio dijete Isusa.

«Sculptor fluminensis» – kipar iz Rijeke

Michelazzi je uspješan umjetnik, poduzetnik, koji u životu proživljava teške i bolne trenutke umiranja i gubitaka najmilijih. Nakon prve žene umire mu i druga (Anna Maria), pa se ženi i treći put Katarinom Summacampagna, kćerkom uglednoga riječkoga ljekarnika. Smrt mu odnosi djecu. Bol i patnje zbog smrti svojih najmilijih Michelazzi pretače u umjetnički izraz, u skulpture i reljefe na oltarima posvećenim svetome Franji Ksaverskome, isusovcu i apostolu Dalekoga istoka (Kine, Japana, Indije), kojega smrt sprječava da stupi na tlo velike Kine. Na ovim različitim prikazima smrtnoga časa svetoga Franje Ksaverskoga isprepliće se oduševljenje ovim svecem i njegovim životnim putem, zasigurno je bio uzor njegovu sinu, isusovcu Augustinu, boli i žalosti zbog smrti voljenih osoba, smrti čiju je blizinu tako često osjećao u svojoj kući kada je posjećivala i odvodila njegove najmilije. U riječkome Sv. Vidu, u katedrali u štajerskome Grazu i Senju oltari su ovoga sveca, a prikaz je smrti toga sveca i na antependiju oltara zagrebačke katedrale,

koje je izradio, kako to spominju neki dokumenti, «sculptor fluminensis», tj. riječki kipar ili, budući da nikada nije službeno postao riječki građanin, usprkos činjenici da je bio vrlo ugledan i poštovan u gradu, samo kipar iz Rijeke. Tu je sasvim realistično, bez svake uzvišenosti, prikazao dostojanstveno umiranje kršćanina pomirena s Bogom, potpuno predana Božjoj ljubavi. Ta je tema jako bliska «Signoru» Michelazziju, pobožnom, uglednom vjerniku, tajniku riječke Bratovštine Žalosne Gospe, koja se, kao i Braščina Sv. Križa (pučki naziv: «Agonija»), brine za dobru i sretnu smrt svojih članova čiji su životi tijekom XVIII. stoljeća bili ugroženi brojnim epidemijama velikih boginja i kuge. Proživljavajući bol umiranja, on čisti svoju vjeru i pouzdanje u Boga, što rezultira nastankom oltara veličanstvene i dostojanstvene kompozicije, ponajprije onoga raskošnijega za zagrebačku katedralu, a posvećenog svetome Jurju i bl. Augustinu Kažotiću, Hrvat u Trogira, zagrebačkome i lucerskome (Lucera u južnoj Italiji) biskupu, dugo stoljeća jedinome hrvatskome blaženiku, kojega su nekada, a i danas više časte Talijani nego Hrvati. Taj su oltar naručili zagrebački kanonici Dumbović i Ress, poznavajući svu veličinu Michelazzijeva talenta i njegov velik ugled u ovom dijelu habsburške države. U taj niz oltara spadaju i oltari sasvim smirene kompozicije i monumentalnog, pomalo klasicističkog oblika: glavni oltar u crkvi svetoga Jeronima u Rijeci, glavni oltar crkve svetoga Petra i Pavla u Bribiru, kao i glavni oltar u katedrali (danas župnoj crkvi) u Pićnu.

Michelazzijev životni «credo» najbolje se razaznaje u prostoru između dvije teološke vrline: Vjere i Ljubavi koje je ovaj umjetnik prikazao skulpturama žena na atici oltara sv. Franje Ksaverskoga u riječkom Sv. Vidu. Vjera je žena izrađena u venecijanskoj maniri kiparske virtuoznosti i pokrivena je koprenom, a Ljubav je majka s djecom u krilu, puna nježnosti, rafinirano oblikovana kao znak podjele između tjelesne stvarnosti i duhovne nadnaravnosti. To potvrđuje i oporuka tetke njegove žene, koja ga opisuje kao čovjeka duboke ljubavi i osjećajnosti prema bližnjemu, prema svojoj obitelji i široj porodici.

Antonio Michelazzi nije samo kipar i oltarist, on je i graditelj, poduzetnik. Nakon velikoga potresa u Rijeci 1750. godine, kada je grad jako oštećen, Michelazzi 1752. i 1753. godine radi na obnovi gradskoga tornja, po svoj prilici samo na arhitekturi portala, vijenaca i ukrasa oko poprsja austrijskih nadvojvoda. Michelazzi je i poduzetnik koji nabavlja materijal za veća gradilišta: most na Rječini i izgradnju ceste u Kranjskoj. Isto tako radi na drugoj obnovi «Vele crikve» gdje se njegovim ostvarenjem, uz oltar Majke Božje Karmelske i oltar svetoga Antuna Padovanskoga, još smatraju i oltari svetoga Franje Paolskoga i svetoga Ivana Krstitelja

Michelazzijev je opus ogroman. Njemu i njegovoj riječkoj radionici mogu se pripisati još oltari u katedrali u Senju: oltar svetoga Josipa, oltar svetoga Ivana Nepomuka i oltar Majke Božje od Sedam Žalosti, kao i dio kamenoga inventara (propovjedaonica), potom oltari Majke Božje od Svete Krunice u župnoj crkvi u Pazinu i Gračišću, oltar u crkvi svetoga Križa u Rabu, oltari u riječkoj augustinskoj (danas dominikanskoj) crkvi: svetoga Nikole Tolentinskoga i Gospe od Dobroga Savjeta (kipovi su rad nekog drugog majstora), ali i dio inventara srušene crkve svetoga Franje u Senju (oltar Majke Božje Loretske s kipom, oltar Majke Božje Karmelske i oltar svetoga Ivana apostola i evanđelista), oltar svetoga Josipa u zornoj crkvi u Bakru, kao i oltar u sinagogi u Rijeci, koji je tamo najvjerojatnije sekundarno upotrijebljen, a ima sve elemente stila Michelazzijeve radionice.

Hommage Michelazziju i Rijeci XVIII. stoljeća

Antonio Michelazzi umro je 1772. godine u Rijeci, neposredno prije ukinuća Družbe Isusove i njezina kolegija u Rijeci, a nakon nešto više od 40 godina djelovanja u ovome gradu, gdje je svoja najbolja ostvarenja izradio upravo po narudžbi ili na preporuku riječkih isusovaca. Njegovu radionicu, nacрте i stilski izričaj, posebno u oblikovanju oltara, naslijedila je kiparska obitelj Capovilla. Nažalost, ne zna se za njegov grob. Možda je skromni, pobožni član Bratovštine Žalosne Gospe, a u kroničnome nedostaku grobišnoga prostora u Rijeci, krajem XVIII. stoljeća kojom često haraju smrtonosne epi-

demije zaraznih bolesti, zakopan u zajedničkoj grobnici, možda i u isusovačkoj crkvi svetoga Vida ili u nekoj od drugih riječkih crkava, odnosno u njihovim dvorištima - grobljima, koja su sve do 1773. godine, kada je izgrađeno prvo riječko gradsko groblje na Kozali nedaleko Kalvarije, bila ukopna mjesta za stanovnike Rijeke. U arhivu je sačuvan podatak da je nakon njegove smrti načinjen popis imovine, ali toga popisa više nema. Dugo su vremena on i njegovo djelo bili obavijeni šutnjom. Tek je sredinom XX. stoljeća dr. Radmila Matejčić, pručavajući riječku baroknu baštinu, opisala njegov opus i prva ukazala na značaj toga umjetnika originalnoga kiparskog izraza, čija brojna djela resi harmonija oblika i kompozicije, suptilna duhovnost i jasna kršćanska poruka. Michelazzi, «sculptor fluminensis» svojim je opusom nadrastao okvire grada u kojem je djelovao. On je kipar koji je svojim djelima ukrasio brojne crkve sjeverozapadne Hrvatske, a proslavio se i u Grazu, rezidenciji habsburških nadvojvoda. Štoviše, Michelazzi je, iako nije rođen u Hrvatskoj niti je rođenjem Hrvat, upravo lokacijom djelovanja i svojih brojnih ostvarenja najznačajniji kipar – oltarist hrvatskoga baroka, koji je hrvatski barokni izričaj uzdigao na razinu onodobnih relevantnih umjetničkih ostvarenja. Brojni kameni barokni oltari u riječkim crkvama, a najviše ih je iz Michelazzijeve radionice, čine Rijeku gradom s najvećim brojem kamenih baroknih oltara u Hrvatskoj, ali i gradom s najvećim brojem oltara koje je izradila radionica toga grada, radionica koja je Rijeku učinila jakim umjetničkim središtem XVIII. stoljeća.

Dana 1. studenoga 2007. godine navršilo se 300 godina od Michelazzijeva rođenja, što je prigoda da se sjetimo ovoga velikoga Riječanina. Ovaj je esej svojevrsni homage Antoniu Michelazziju, skromna zahvalnost Bogu na daru toga kršćanina i umjetnika. Zasigurno je njega, graditelja predivnih Božjih žrtvenika, milostivi Bog, vječna i neiscrpna Ljubav, već nagradio svojim očinskim zagrljajem i obasjao svjetlom svoga lica. Nadajmo se da će Rijeka svoga «sculptora fluminensis» uskoro počastiti ulicom ili trgom negdje u Starome gradu, ondje gdje je Michelazzi živio, kuda je prolazio, gdje je zastajao u mislima, tuzi i veselju, gdje je sa svojim klesarima i kiparima neumorno mramoru udahnjivao dušu, budući da on

u Rijeci nema spomena ni spomenika. I u Gradiški izgleda da je potpuno izbljedjelo sjećanje na tu rođenoga Antonia Michelazzija. Istina, njegov su najveći spomenik upravo njegova djela u gotovo svim starijim riječkim crkvama, u crkvama Hrvatskoga primorja, u Istri, okolici Zagreba, u austrijskome Grazu. To je potrebno učiniti ne samo radi Michelazzija već poradi današnjih Riječana i riječkoga gradskoga, ali i nacionalnoga i europskoga dostojanstva i identiteta, budućnosti i novih riječkih naraštaja. Poželimo i nastojmo da Ljubav i Vjera, koje su odredile Michelazzijev život i obilježile njegov opus, postanu poveznice, poput Antonia Michelazzija, među narodima, državama i gradovima: Hrvatskom i Italijom, Rijekom i Gradišcom di Isonzo, da postanu čvrsti mostovi slavne prošlosti za sretnu budućnost.

Posjetite Sveti Vid, Velu crkvu u Rijeci, katedralu u Senju, župnu crkvu u Bribiru, nekadašnju katedralu u Pićnu, župnu crkvu malenoga Lupoglava kod Dugoga Sela ili pak katedralu u Grazu... Zastanite i uživajte u divoti Michelazzijeva djela, zahvalite Bogu na daru toga čovjeka i umjetnika. Pomolite se za njegovu dušu.

Juraj Lokmer

JOSIP MUŽIĆ
FILOZOFSKA METODOLOGIJA
NAKLADA BOŠKOVIĆ, SPLIT, 2007., 163 STR.

Ova je knjiga, kako je u uvodu istaknuo sam autor, nastala «iz nastavnog djelovanja i ima stoga i praktičnu primjenu. Ponajprije je bio zamišljen za studente filozofije kako bi im poslužio u njihovom bavljenju filozofijom za vrijeme studija i poslije» (str. 7) No, knjiga daleko nadmašuje prvotnu nakanu, te predstavlja važan doprinos upoznavanju posebnosti znanstvenog bavljenja filozofijom, i to na jedan cjelovit i zanimljiv način.

Pitanje filozofske metodologije, znanstvenosti filozofije pretpostavlja čovjeka kao osobu koja se bavi filozofskim istraživanjem. Stoga ne čudi da autor prvo, pripremno poglavlje, naslovljeno *Temeljne postavke*, započinje tematiziranjem čovjeka kao djelatnog bića i važnosti i smisla ljudskog rada. Svako ljudsko djelovanje teži i poduzima se s nekim ciljem, odnosno s nekom svrhom. U polazištu Mužićeve filozofske metodologije nalazi se tematiziranje i jasno određivanje specifičnosti intelektualnog rada kao poziva, te ukazivanje na njegov prvotni smisao, a to je «biti u službi cjelovitog ostvarenja osobe». Tezu da je intelektualni rad «poziv u pravom smislu riječi i to jedan od najuzvišenijih i ujedno najzahtjevnijih», autor obrazlaže pozivajući se na spoznaje o razumskoj ljudskoj naravi, u koju je upisana težnja za znanjem. Naime, u čovjekovu bit spada da je biće obdareno umom kao sposobnošću spoznaje i mišljenja. Znanje je upravo ona forma koja aktualizira ili ostvaruje sposobnost spoznaje. U tom kontekstu autor ističe kako filozofija «istražujući počela i svrhu svega to ne čini da bi se uzdigla iznad drugih znanosti, već s jedne strane da bi odgovorila na nezatomljivu težnju ljudskog razuma, a s druge strane da bi omogućila njihovo objedinjavanje i suradnju» (str. 19). Stoga autor kada ukazuje na razdiobu načina razmišljanja u ovisnosti o svrsi (praktički, znanstveni i filozofski način razmišljanja) skreće pozornost na to da filozofsko mišljenje «nije odvojeno od prethodna dva nego ih pretpostavlja, njima se koristi i s njima je komplementarno» (str. 18).

Dok s divljenjem promatramo napredak znanosti, autor upozorava na pravu svrhu znanosti. Čovjek je biće koje po naravi teži znanju, a predmet je tog znanja istina koja čovjeka osposobljava da bolje shvati samoga sebe. Putevi kojima se spoznaje istina različiti su. Znanost je jedan od puteva. Na području znanstvenog spoznavanja uočava se rast specijalizacije, što sa sobom nosi problem objedinjavanja rezultata u koherentnu cjelinu. S tim u svezi autor primjećuje: «Specijalizirano znanje se gleda kao nužnost, ali se čovjek time ne miri. Jer doista život vrijedan življenja je objedinjeni život» i upravo tu «filozofija daje potpuni odgovor i to 'sa stajališta cjeline'» (str. 20). S tim u svezi autor govori o «filozofskoj globalizaciji». S pravom autor upozorava da progresivno umnažanje informacija još ne predstavlja znanje, ono po sebi ne znači ništa ako su podaci lažni ili ako ne znamo njihovu svrhu, te ističe kako «sustavno proučavanje filozofije osposobljava za lučenje ispravnog od neispravnog u idejama na raznim područjima te omogućava stjecanje dobro utemeljenog i cjelovitog razumijevanja stvarnosti» (str. 22). Kriterij ispravnosti i zajedničko polazište svim ljudima za njihova istraživanja treba biti «dobro čovjeka, to jest koliko je određeno otkriće i istina u funkciji boljeg osobnog i zajedničkog življenja» (str. 22). Autor uz navedeno mjerilo dodaje i postojanje dobre volje «među intelektualcima, koji će općem dobru davati prednost pred pojedinačnim, često sebičnim, interesima» (str. 23).

U drugom poglavlju naslovljenom «Polazišta i kriteriji kakvoće» autor premješta težište analize na osvjetljavanje odlika samog znanstvenog rada, kao i vrlina koje su potrebne znanstveniku. U uvodu ovog poglavlja autor polazi od konstatacije da su veliki uspjesi znanosti doprinijeli afirmaciji znanosti u suvremenom društvu. No, s tim u svezi autor s pravom upozorava kako se u prvom redu to odnosi na «vrednovanje rezultata koji se mogu materijalizirati i unovčiti» (str. 25). Autor upozorava da se paralelno odvija «prešutno omalovažavanje dostignuća» humanističkih znanosti. Time autor skicira kontekst u kojemu se danas postavlja pitanje o ulozi i svrsi znanosti. Naime, uočljiva je dominacija prirodoslovnih znanosti i njihov utjecaj na kulturu i to zbog mogućnosti brze primjene rezultata, odnosno

tehnologije. Svojevrsan podređeni položaj društveno-humanističke znanosti nemaju zbog znanstvenosti nego odnosa korisnosti prirodotehničkog područja za tehnološki razvoj. Za Mužića «izlaz iz ove krizne situacije može biti u tome da se nedostatke pretvori u prednost», tj. da se «iskoristi za jedno preispitivanje i otklanjanje pogrešaka, produbljenje osobnih postavki i porast u kvaliteti» (str. 25). Upravo u tome, s pravom tvrdi autor, filozofija ima nezamjenjivu ulogu.

Autorova je intencija osvijetliti «osnovne odlike znanstvenog rada» i, s druge strane, istaknuti «vrline koje su potrebne znanstveniku». Nakon što je u prvom, uvodnom poglavlju pokazao bitne odlike intelektualnog rada, sada se usredotočuje na one značajke koje su vlastite znanstvenom radu kao jednoj vrsti intelektualnog rada, a to su: istinitost, logičnost i razumljivost. I znanosti i filozofiji zajednička je težnja za istinom. To im je i etička obveza. U znanstvenom radu motiv i vodilja uvijek treba biti istina. S tim je usko povezana i vrlina skromnosti koja treba krasiti znanstvenika. Ona naime čini istraživača sposobnim podložiti se istini. Autoru se kao ključno za istinitost znanstvenog rada nameće pronalaženje i korištenje potrebne literature. S pravom autor ističe kako «u susretu s tuđim radovima valja izbjegavati dvije krajnosti: nekritičko povodjenje za autoritetima i originalnost na silu. Istina dolazi doista ne samo ispred vlastitog ega nego i ispred obzira prema drugima i njihovim mišljenjima» (str. 28). Logičnost je uvjet koji rad mora zadovoljiti kako bi bio znanstven. No, da bi logika ispunila ulogu koju od nje očekujemo, preduvjet je da je «autor ne samo razumio ono što izlaže nego da je zagospodario materijom do te mjere da ima vlastiti sud koji je prepoznatljiv i ne usteže se ni od kritičnosti kada je potrebna» (str. 30). Budući da se znanstveni rezultati trebaju priopćiti drugima, razumljivost koja dolazi do izražaja u jasnoći i jednostavnosti izričaja svakako je jedna od odlika znanstvenog istraživanja. No, ona je, kako to s pravom ističe autor, «ostvariva prije svega preko istinskog rada na vlastitoj misli» (str. 32).

Budući da je nositelj znanstvenog istraživanja određeni subjekt, veliko značenje imaju vrline znanstvenika, o kojima ovisi kvaliteta rada, a od kojih autor navodi i obrazlaže prvenstveno tri, to su

skromnost, savjesnost i ustrajnost. Pod savjesnošću autor ni u kojem slučaju ne misli na perfekcionizam nego time želi označiti činjenicu da se «u znanosti odgovarajuće sposobnosti usavršavaju zahvaljujući pristupu i načinu kako se radi» (str. 36). Vrlina savjesnosti čini istraživača sposobnim oduprijeti se površnosti i lakomislenosti u kojoj autor prepoznaje «akutni problem današnjice koji se očituje kroz to da ljudi prvo djeluju to znači u našem slučaju prvo napišu, reknu ili pročitaju, najčešće na osnovu emocija i(li) uslijed potražnje okoline, a tek onda eventualno misle što to njima predstavlja» (str. 36). U današnjem se vremenu, koje je obilježeno imperativom za instantrezultatima, ozbiljan i kvalitetan znanstveni rad pokazuje kao prava škola kreposti strpljivosti.

U trećem, središnjem poglavlju autor se, kako to sugerira i sam naslov poglavlja «Filozofska i znanstvena metodologija», posvećuje tematiziranju filozofske i znanstvene metodologije. Nakon etimologijskog objašnjenja riječi «metodologija» autor ukazuje na distinkciju između znanstvene i filozofske metodologije ukazujući pri tom kako «spomenute razlike ne znače da je filozofska metoda nešto izvanznanstveno ili nadznanstveno». Prije je riječ o tome da je veza između filozofije i metodologije drukčije naravi, to jest «drugačija nego kod bilo koje druge znanosti» (str. 43). To proizlazi ne samo iz toga što je «filozofija uvijek metoda jer filozofski misliti pretpostavlja nužno i znati kako to činiti» nego «vrijedi i obrnuto prema kome upotreba određene metode od filozofa već pretpostavlja i jednu filozofiju» (str. 43). Drugim riječima, autor ovdje ukazuje na to da je metodologija već i sama sastavnica filozofije. S druge strane, autor ne propušta ukazati i na poseban status filozofske metodologije, što proizlazi iz naravi predmeta filozofije. Naime, filozofiji je vlastito da «nije ograničena ni u predmetu istraživanja ni u metodama kao što se to događa kod metodologija drugih znanosti, a ipak ne gubi na unutarnoj povezanosti» (str. 44).

Svaki znanstveni rad pretpostavlja nužno čovjeka i njegovu razumsku sposobnost. Stoga «nikakva metodologija ne može zamijeniti misao». Autor ističe kako to posebno vrijedi za filozofiju koja se temelji «na pozitivnom vrednovanju razuma i povjerenju u njegove

sposobnosti spoznaje». No, to ni u kom slučaju ne znači kako filozofiji nije potrebna metodologija. Autor odbacuje kao neprimjereno svako nastojanje oko odvajanja filozofije i metodologije. Suprotno tome, Mužić ističe kako filozofija, «uvažavajući doprinose drugih znanosti i pomažući im u promišljanju i poboljšavanju njihovih polazišta, metoda i ciljeva ima istodobno puno pravo» i «dužnost korištenja i razvijanja vlastite metodologije» (str. 20). Pritom autor ističe značenje osobne zauzetosti, ali i naslijeđa, odnosno obveze filozofa da proučava i nastavlja rad svojih prethodnika, s ciljem da se «u susretu s tuđim mislima čovjek uči sam filozofski misliti».

U četvrtom poglavlju naslovljenom «Čitanje filozofskih tekstova» Mužić ističe «potrebu izravnog susreta» s izvornom literaturom. U ovom dijelu autor pruža obrazloženi uvid u niz postupaka koji doprinose kvalitetnijem i plodnijem iščitavanju izvornog filozofskog teksta (plan rada, organizacija vremena i prostora). U potpoglavlju naslovljenom «Rad s knjigama» autor daje vrijedne praktičke preporuke koje se odnose na potrebu kupnje knjiga, poželjnost obilježavanja teksta, pravljenja bilješki, sve do pitanja motivacije. Nakon pripravnih koraka i osvješčivanja nužnih uvjeta, u potpoglavlju «Pristup filozofskom djelu» autor skreće pozornost na osebujnu narav filozofskog teksta koji zahtijeva određenu pozornost zahtjevnom tekstu, primjerenu dinamiku čitanja, a sve to uključuje velik trud i osobnu zauzetost čitatelja. S pravom Mužić ističe kako «filozofija nema nakanu da nas zabavi, kao što to čini roman, nego je vrlo zahtjevna i to ne skriva. I kao što nitko ne postaje preko noći filozof tako ni filozofija ne podnosi površnost u pristupu tuđoj misli» (str. 68). Kada je riječ o tome kako čitati filozofsku knjigu, zanimljive su i korisne autorove upute i obrazloženja potrebe za «najmanje tri čitanja», pri čemu autor pokazuje u čemu se sastoji vlastiti pristup svakom čitanju, kao i koji su plodovi tih čitanja. Pritom Mužić kao temeljno ističe «razumjeti autorovu misao».

Dobro obraditi tekst uključuje proučavanje, objašnjenje i vrednovanje.

«Usmeno izlaganje filozofske teme» naslov je petog poglavlja u kojemu nas autor uvodi u praktičnu primjenu teorijskih temelja

filozofske metodologije preko govora. U polazištu je autorova pristupa ovoj tematici shvaćanje čovjeka kao bića kojemu su govor i jezik svojstveni. Kada je riječ o filozofskom govoru, autor skreće najprije pozornost na «neka temeljna zajednička polazišta koja mu nužno prethode», odnosno pretpostavke filozofijskog govora, a to su nemogućnost svođenja na improvizaciju i spontanost kao uvjeti konzistentnosti i akademske razine, traženje mudrosti. Pored toga Mužić analizira i ukazuje na dvije osnovne dimenzije, ovisno o tome «uspostavlja li se odnos sa sobom ili s drugim». Prva dimenzija ili «odnos sa sobom» važna je kao proces samoosvješćivanja kojega nema bez interakcije razuma i jezika. Kada je riječ o drugoj dimenziji ili «odnosu s drugim» autor posebice naglašava vrijednost slušanja drugog kao i potrebu i spremnost «naučiti se umijeću koje traži uživljavanje, razumijevanje, suosjećanje, poštivanje, ljubav». To su nužne pretpostavke svakog dijaloga, odnosno stvaranja prijateljskog ozračja u kojemu se «lakše prihvaćaju opravdane primjedbe i protivni argumenti». Svrha je dijaloga traženje istine ili, riječima autora, «dijalog je plod slušanja sebe i drugog, gdje dvije osobe stvaraju skupa i treći odnos prema istini kako u traženju tako i u otkrivanju» (str. 84). Autor s pravom skreće pozornost na dijalošku sastavnicu usmenog izlaganja jer se ono «uvijek obraća nekom slušateljstvu s kojim treba uspostaviti komunikaciju».

Nakon eksplikacije polazišta autor prelazi na utvrđivanje zakonitosti i određenih zajedničkih sastavnica koje čine uspješnim razne oblike izvedbe pripreve za usmeno izlaganje, kao što su sinteza, proces spremanja koji je najvećim dijelom učenje, te memoriranje. U svezi sa svakom od njih autor ukazuje na moguće zablude. Tako je primjerice pogrešno uvjerenje da se može odmah početi učiti iz tuđeg sažetka. Autor ukazuje na pravu svrhu sažetka, koja se sastoji u tome da služi prije svega samom subjektu da usustavi i učini sebi preglednim obavljeni rad, te mu omogući snalaženje kod izlaganja. Autorova zapažanja o nespojivosti plodnog i pozornog učenja sa žurbom posebno su vrijedna i aktualna za demaskiranje besplodnosti i ispraznosti danas raširenih ponuda raznih programa za brzo učenje i čitanje.

Nakon što je predstavio strukturu i različite vrste izlaganja, te posebno potpoglavlje posvetio ispitu kao posebnoj vrsti usmenog izlaganja, Mužić se usredotočuje na filozofski govor. Autorova nastojanja oko afirmacije važnosti zahtjeva koji se postavlja pred govornika, a to je «vladanje jezikom kao takvim u svom njegovom bogatstvu mogućnosti koje dozvoljavaju da se misao može precizno formulirati» posebice je važno i aktualno u današnjem vremenu u kojemu suvremeni mediji poput interneta ili SMS poruka podržavaju osiromašenje u izričaju (umjetno skraćivanje koje ide na uštrb jasnoće misli), a na što ukazuje i sam autor. Stoga u zaključnom dijelu ovog poglavlja autor ukazuje na svrhu govora, te u tom svjetlu prosuđuje važnost i aktualnost «umijeća govora» i u današnje vrijeme. Za filozofiju je, ističe autor, retorika važna stoga što omogućuje doći do istine.

Filozofija, kao i svaka druga disciplina, ima svoje specifičnosti koje se onda očituju ne samo u usmenom nego i u pisanom izričaju, pa autor šesto poglavlje posvećuje «pisanju» kao ključnom sredstvu posredovanja istine. To uključuje niz koraka ili «predradnji» (od izbora teme, preko prikupljanja potrebne građe, do izrade plana rada i obrade materijala). Nakon toga Mužić osvjetljava zakonitosti filozofskog pisanja, odnosno obrazlaže i navodi kriterije, tj. norme kojima mora odgovarati pisanje filozofskog djela, a među ključnim je «pisati uvijek istinu onoliko koliko je se spoznalo kloneći se bilo kakve neistine» (str. 112). S tim u svezi autor upozorava da «koliko god filozofija bila uzvišena u svom traženju i afirmiranju istine to ne smije biti povod i opravdanje da bude dosadna». Glavni razlog tome leži u činjenici da je «istina sama po sebi izuzetno privlačna i filozofi imaju odgovornost da to sačuvaju i prenesu pišući dobro» (str. 114). Ključnu ulogu kod samog pisanja ima filozofski problem. S tim u svezi za autora se zadaća filozofa sastoji u tome da «problem formulira tako da se objasni njegov smisao, pozadinu iz koje nastaje te njegove sastavnice» (str. 115). Iako autor s pravom tvrdi kako «ne postoji jedan univerzalan recept za pisanje», te da se «svatko uči pisati najbolje kroz vlastito iskustvo», daje i niz vrijednih i korisnih razmišljanja o samome načinu pisanja, koja se odnose na rješavanje

početne izgubljenosti pred množinom dijelova koje treba sastaviti u cjelinu, na ulogu inspiracije, te značenje okruženja, napominjući kako je važno da «nikad ne pišemo ono što sami ne *shvaćamo*». Autor donosi i niz vrijednih zapažanja o tome kako se ispravno služiti računalom i internetom, vodeći uvijek računa o njihovoj pravnoj svrsi. S pravom Mužić ističe kako «od njih ne smijemo tražiti da nas zamijene u pisanju jer to ne mogu. Trebaju uvijek ostati samo tehnička *pomagala* kojima se treba znati dobro služiti» (str. 123).

Završno, sedmo poglavlje naslovljeno «Objavljivanje» donosi niz korisnih i vrijednih naputaka u svezi sa strukturom znanstvenog rada, vrstama znanstvenih djela, pravilima za vrednovanje znanstvenih radova, do vrsta predstavljanja tuđih radova (stručni prikaz, recenzija) i tiskanja.

Knjiga na kraju donosi vrlo opširnu i relevantnu bibliografiju.

Osim što pridonosi dignitetu filozofske metodologije, ova je knjiga višestruko poticajna za svakog tko se ozbiljno bavi filozofijom, posebice za studente koji se namjeravaju posvetiti znanstvenom radu i zbog načina na koji obrađuje metodološka pitanja. U svjetlu Mužićeva prikaza filozofska se metodologija pokazuje vrlo zanimljivom, jer autor na znanstven i pristupačan način, te lijepim i jasnim stilom promišlja i obrađuje ključna metodologijska pitanja i probleme.

Iris Tićac